

ПЛАНОВИ И ПРОГРАМИ

ОСНОВНИ ПРАВЦИ ИСТРАЖИВАЊА И НАУЧНОГ РАДА ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА У ПЕРИОДУ 1976—1980. ГОДИНЕ

На изради петогодишњег плана рада Историјског института СРЦГ рађено је током читаве 1975. године. Поред осталог, Институт је обавио широку консултацију са преко 50 историчара који се баве црногорском историјом. Многи од њих су предложили конкретне теме које би требало унијети у план. О свим тим предлозима, као и онима научних радника који раде у самом Институту, расправљали су у више наврата научни колектив, затим Научно вијеће, Извршни одбор и, најзад, Радна заједница Института са представницима друштвене заједнице. Тако је овај план рада настао као резултат обимне активности коју је Институт у вези са овим развио.

Приликом оцјене овог плана мора се имати у виду рад Института обављен током његовог скоро тридесетогодишњег постојања и рада. За то вријеме већ су обрађене многобројне значајне теме из црногорске историје. На садашњи план рада треба гледати као на наставак досадашњег рада и једну етапу у непрекидном процесу обрађивања црногорске историје.

Петогодишњим планом рада Историјског института предвиђен је рад на 55 тема, и то 27 за период до 1918. године и 28 тема за период после 1918. године.

Хронолошки обрадом ће бити обухваћен врло дуг период наше историје од средњовјековне зетске државе до посљератне обнове и изградње наше земље. Карактеристика овога плана јесте у томе што је старијем периоду наше историје посвећено нешто више пажње него у ранијим плановима.

Тематски биће обрађивани врло различити проблеми политичке, привредне, правне и културне историје. Разумљиво, већина тема се односи на политичку историју, тим прије што су многе теме нпр. из привредне историје већ обрађене.

Карактеристика овога плана је и у томе што се предвиђеним темама планира детаљна обрада и оних подручја која су раније мање обрађивана, као што су нпр. Санџак, долина Таре и Лима. Посвећена је пажња и историји Боке Которске.

На темама из овога плана радиће 10 радника из Института и преко 30 радника ван Института. Овај податак говори о чињеници да Институт окупља око себе, а посебно на реализацији овог плана рада, врло широк круг афирмисаних научних радника, што је од посебног значаја, јер је огромна већина историчара, у Црној Гори и ван ње, који се баве црногорском историјом, везана за наш Институт. Ако се овоме дода чињеница да Институт окупља и велики број научних радника на писању разних рецензија и на сарадњи у „Историјским записима“, онда ће представа о нашем Институту као центру окупљања свих историчара који се баве црногорском историјом бити још потпунија и јаснија.

Овај план рада је прилично амбициозан. Међутим, он није прости списак жеља, него једно реално предвиђање на бази чињенице да постоје кадровске и друге научне претпоставке за његово реализовање. Али то реализовање ће зависити и од обезбеђивања потребних финансијских средстава. До сада су готово сва

средства за научни рад Института обезбјеђивана од Интересне задједнице за науку. Та средства није једноци довољна да би се несметано одвијао научни рад Института. Због тога ће бити потребно да се нађу нови извори финансирања. Уколико се обезбједи потребна новчана средства, овај план ће бити реализован.

Послије више радова о политичком, привредном и културном животу Црне Горе XIX и почетка XX вијека, врло значајном периоду њене историје, по програму Института истраживања су настављена на знатно широј основи, изучавањем нових проблема карактеристичних за развитак свих подручја СР Црне Горе. Отварањем нових архивских фондова у земљи и иностранству, без чијих се података не би могла потпуније изучавати прошлост појединих крајева и активности Црне Горе, јављали су се и нови сарадници са којима је Институт успостављао везу и организовао сарадњу у „Историјским записима“ и на други начин. Резултати у таквом циљу вођених анкета утицали су и на овај петогодишњи план рада (1976—1980), којима су предвиђена и нека шира и дубља истраживања. Проблемима историје до XV вијека, посебно приморских градова, као и онима карактеристичним за доба продирања турске власти и настанка и организације племена, посветиће се знатно већа пажња него раније.

Стални и спољни сарадници Института ангажовани су и радом на књигама вишегомне Историје Црне Горе (IV—VII).

Историји радничког покрета и народноослободилачке борбе и у овом плану посвећена је највећа могућна пажња, обрадом нових питања и проширивањем круга спољних сарадника, поред сталних који раде у Институту.

Оснивањем Друштва за науку и умјетност Црне Горе омогућена је и сарадња са Институтом на пољу изучавања појединих комплексних проблема (племенско друштво у Црној Гори, Црна Гора у Југославији и др.) и издавања историјских извора.

ИСТОРИЈА ДО 1918. ГОДИНЕ

Пошто Институту недостају историчари спремни да се баве питањима средњовјековне Зете, у нашим програмима се могло рачунати само са спољним сарадницима, углавном професорима Филозофског факултета у Београду (за рецензирање прилога на теме историје Зете у доба Немањина и касније, највише за часопис).

Период до краја XV вијека

Постоје услови да се планом 1976—1978. предвиди веће и директније учешће афирмисаних стручњака за питања овога периода наше историје. У обзир се могу узети истраживања прошлости приморских градова (Херцег-Нови, Котор, Будва, Улцињ и изучавања економских и друштвених процеса на подручју Бара, јер су археолошка истраживања већ обављена). Историја приморских градова није могла бити потпуније изложена у другој књизи Историје Црне Горе. Монографију о Херцег-Новом могао би да изради проф. С. Ђирковић, а о Котору ће докторску дисертацију радити М. Маловић, која ће као стипендиста Института у 1976. завршити постдипломске студије.

У план уносимо тему:

Историја приморских градова Период од почетка XVI до краја XVIII вијека

И у изучавању догађаја и процеса овога периода Институт је могао да рачуна само на сарадњу стручњака из Београда и Сарајева. Поред рецензија чланака за „Историјске записе“, спољни сарадници су писали и текстове, углавном на основу млетачке или турске архивске грађе. У међувремену је у издању Редакције за Историју Црне Горе објављен посебан том о збивањима у току ова три вијека, на основу венецијанских или цариградских докумената и постојеће литературе. Петогодишњи план предвиђа рад на сљедећим темама:

1) *Становништво Црне Горе и његове структуре*. — (У склопу ове теме изучавали би се демографски развитац, друштвена, етничка и вјерска структура, процес исламизације и, можда, карактеристике тимарског система, живота на селу и у градовима). На теми би од 1978. године радио турколог М. Васић.

2) *Племенска организација на подручју Полиња и Потарја* (Ж. Шћепановић). — Изучавањем овога проблема (о настанку и развоју племена у овој области, племенској симбиози и процесу сплеменења као и разбијању племенске организације од стране Турака), Институт би могао проширити своју тематику и у сарадњи са Друштвом за науку и умјетност Црне Горе (Одјељење за друштвене науке), које у свом програму има и пројекат о изучавању племена у Црној Гори.

Црна Гора од краја XVIII до средине XIX вијека

Питањима историје овога периода, интересантног по општим односима на Балкану и посебно по условима настанка и развитака црногорско-брдске државне заједнице (о чему је у Институту тек завршен већи рукопис), и даље ће посвећивати пажњу и историчари других наших центара (на основу још недовољно проучених архивских фондова). Њихова сарадња изражаваће се и у виду рецензија књига и прилога о мање изученим питањима историје овога доба.

Уколико би прије свега турски архивски фондови из овога доба били приступачни истраживачима, требало би посветити пажњу и проблему уједињавања Црне Горе с брдским племенама.

Завршетком рада на рукопису о Црној Гори и Брдима од краја XVIII до средине XIX вијека, предвиђеног ранијим петогодишњим планом Института (као дијела четврте књиге историје Црне Горе) биће подстакнута новија интересовања о законитостима развитака друштва у овом периоду (рецензијама и на други начин).

Црна Гора у периоду развитака модерне државе 1852—1918

Послије неколико раније објављених књига на теме из области политичке, привредне и културне историје овога за развитака друштва у Црној Гори посебно значајног периода, Институт је развио рад на још широј и комплекснијој тематици. Тиме се, у ствари, омогућује израда толико потребних синтеза о суштини збивања за близу седам деценија живота у Црној Гори. У најтјешњој вези са израдом монографија о појединим проблемима историје овога доба је рад на петој књизи Историје Црне Горе (1852—1918). Предвиђеним темама обухваћена је укупна активност црногорске државе у фази њене изградње у унутрашњем животу (организација власти, право, привредни и културно-просвјетни развитац) и међународним односима. Појавом нових сарадника, који су имали и имаће на располагању архивску грађу неколико нових фондова, постигнуће се и већи резултати истраживања у току петогодишњег периода (1976—1980). Поред четри радним односом везана сарадника Института, у раду ће учествовати и више спољних.

У Институту ће се радити на следећим темама:

- 1) Црна Гора 1852—1878. и
- 2) Спољна политика Црне Горе од париског мира 1856. до смрти књаза Данила (Рад. Јовановић);
- 3) Црна Гора 1878—1903. и
- 4) Црногорско-албански односи 1878—1906. (Н. Ражнатовић);
- 5) Црна Гора 1903—1916. и
- 6) Односи Црне Горе и Аустро-Угарске 1903—1914. (Н. Ракочевић);
- 7) Развитац филозофске мисли у Црној Гори од почетка XIX до средине XX вијека и
- 8) Личност и дјело др Лазара Томановића (Ђ. Пејовић);

Спољни сарадници радиће и даље на раније предвиђеним темама:

- 1) Црна Гора уочи кримског рата (Б. Павићевић);
- 2) Црна Гора и ослободилачки покрет у Горњем Полињу и

средине XIX вијека до балканског рата (М. Дашић);

3) Политика Црне Горе у крајевима ослобођеним у балканском рату (Б. Бабић);

4) Историја филозофије у Црној Гори, Филозофски погледи П. П. Његоша (В. Павићевић); Проблеми правне филозофије (П. Стојановић) и Народни етос у Црној Гори (Сл. Томовић) и

5) Црна Гора и анексиона криза 1908—1909 (Л. Вукчевић).

Прихваћени су предлози да у петогодишњи програм рада уђу и нове теме:

1) Односи Црне Горе и Италије 1862—1914. (у заједници са Историјским институтом Србије, на теми би радила Јб. Алексић — Пејковић);

2) Велике силе и уједињење Црне Горе и Србије (Д. Живојиновић);

3) Италија и проблем Црне Горе 1914—1920. (Д. Живојиновић);

4) Црна Гора у међународним односима послје 1878. (М. Војводић);

5) Историјски оквири општег имовинског законика (П. Стојановић);

6) Привредни развој Црне Горе до 1914. и

7) Црногорска војска 1878—1912. (Б. Бабић).

Обрадом ових тема, уз све до сада изучено и написано, омогућио би се успјешан рад на изради синтезе о проблемима развојка друштва и државе у Црној Гори до 1918. године.

Томе ће допринијети и изучавање прошлости сјеверних подручја Црне Горе, због чега у програм уносимо двије нове теме:

1) Друштвено-политичке прилике на подручју Колашина и Затарја од 1804. до 1875. године (Ж. Шћепановић) и

2) Политички и просвјетни рад Србије и Црне Горе у Санцаку 1903—1912 (Б. Храбак).

Историја Боке Которске до 1918.

Имајући у виду важност упознавања прошлости Боке Которске и за изучавање историје Црне Горе, Институт је од почетка на-

стојао да у планове свога рада уноси теме о питањима политичког, економског и културног живота сусједне области, о промјенама у етничкој структури њеног становништва и улози посебно Котора у односима са Црном Гором. Теме су редовно укључиване у план послје исцрпне размјене мишљења са најбољим познаваоцима прошлости Боке и архивских фондова који се налазе у њој и изван ње, углавном у Задру и Венецији.

У програм изучавања прошлости Боке Которске уносимо двије нове теме:

1) Привредне везе Боке и Албаније од XIV до XVIII вијека (Б. Храбак) и

2) Појава пиратерије и њене последице на Јужном Јадрану (М. Милошевић).

Издавање историјске грађе (за доба до 1918. године)

Иницијатива Института да у заједници с Историјским архивом у Котору и Архивом СР Црне Горе оснује посебну редакцију за организован рад на објављивању архивске грађе настављена је у оквиру дјелатности Друштва за науку и умјетност Црне Горе (Одјељења за друштвене науке, које је већ формулисало неке принципе рада на критичком издавању извора по тематици, поријеклу и периодима). Предвиђене су и поједине редакције. Сарадници Института биће у пуној мјери ангажовани на тако значајном послу.

Ранијим планом предвиђени задаци Института на издавању грађе (турске о Црној Гори XV—XIX вијека, значајније из домаћих и иностраних архивских фондова настале до 1918, докумената о односима Црне Горе и Боке у XVII и XVIII вијеку, оних о раду Централне комисије из 1813. године, и, најзад, извора посебно значајних за проучавање прошлости Санцака) биће садржани у програму ове значајне активности Друштва. У програм издавања извора укључиће се и накнадно предложене збирке (грађе о при-

морским градовима, потом о турским градовима и животу у њима и, најзад, најзначајнија дипломатска акта XIX и XX вијека).

ИСТОРИЈА ЦРНЕ ГОРЕ ПОСЛИЈЕ 1918. ГОДИНЕ

Црна Гора 1918—1941.

Као и у претходном петогодишњем периоду тако ће и у наредном од 1976. до 1980. Историјски институт свој рад усмјерити и на изучавање историје радничког покрета и Комунистичке партије, затим историје грађанских политичких странака, привредне историје и проблема црногорскога села.

До сада је највише изучена историја КПЈ и радничког покрета, па ипак остаје још много проблема које треба обрадити, било на нивоу чланака или већих студија и прегледа. У претходном периоду написана је историја КПЈ у Црној Гори за период до 1929. године, па ће у наредном периоду бити изучавана историја КПЈ у раздобљу од 1929. до 1941. године. Осим једног прегледа за читав овај период прикупљаће се грађа која ће се припремити за публикавање. Приступиће се и изрази монографије о истакнутим личностима радничког и комунистичког покрета у Црној Гори.

Продужиће се са изучавањем грађанских политичких странака, посебно Црногорске федералистичке странке и Радикалне и Демократске странке. У претходном петогодишњем периоду отпочело је систематско изучавање ове проблематике, али нијесу дате cjеловитије студије, што треба урадити у наредном петогодишњем плану. Изучавање ове проблематике је од огромног значаја, јер се без њеног познавања не може имати права слика о овом интересантном раздобљу црногорске историје.

Проблеми црногорскога села су раније привлачили пажњу нашег Института, али се на cjеловитом изучавању ове проблематике није много урадило, осим што је обрађивано узгредно и у вези са привредном историјом или и-

сторијом КПЈ. Зато је потребно интензивирати ова истраживања.

Нужно се намеће даљи рад на привредној историји Црне Горе међуратног периода, јер оно што је до сада урађено није довољно. Постоје услови да се приђе систематској обради ове проблематике и да се у наредном петогодишњем периоду о томе направи једна исцрпна студија.

Интересантан феномен друштвеног и политичког живота Црне Горе у међународном периоду је црногорска интелигенција, која посебно до сада није обрађивана, па ће се приступити њеном изучавању.

Најзад за потребе вишетомне историје Црне Горе биће потребно направити један cjеловит преглед црногорске историје од 1918. до 1941. године.

Напријед изложена проблематика биће обрађена у сљедећим конкретним темама:

1. КПЈ у Црној Гори 1929—1941 (аутор др Јован Бојовић);

(на теми је рађено и у претходном периоду).

2. Јован Томашевић (монографија) аутор Гојко Вукмановић. (Нова тема).

3. Настанак и организација радничке класе у Црној Гори (задатак из претходног периода. До сада је кроз рад на историју КПЈ прикупљена грађа и за ову тему, коју је дјелимично финансирао Синдикат).

4. Црногорска федералистичка странка (аутор др Димо Вујовић — задатак из претходног периода).

5. Радикална и демократска странка у Црној Гори 1919—1929. (аутор проф. др Богумил Храбак — нови задатак).

6. Политички живот Црне Горе 1918—1941 (аутор др Димо Вујовић) (рад започет у претходном периоду).

7. Привреда Црне Горе 1918—1941 (аутор др Обрен Благојевић — нови задатак).

8. Економске и политичке прилике на црногорском селу (аутор Милан Ивановић — задатак пренесен из претходног плана).

9. Црногорска интелигенција 1918—1941. (нов задатак — нема још аутора).

Црна Гора у НОБ-у (1941—1945)

НОБ Црне Горе је и до сада доста изучаван, па су се појавили многи мањи и већи радови из ове проблематике. И у нашем Институту су завршене неке обимније студије из ове проблематике, а на некима је рађено, али нијесу завршене, па ће на њима бити потребно радити и у наредном петогодишњем периоду. То су врло значајни проблеми или периоди из историје НОБ-а Црне Горе. Ради се о обради прве године ослободилачког рата у Црној Гори, о политици КПЈ према грађанским елементима у НОБ-у, о раду КП и приликама у Црној Гори после одступања главнине партизанских снага за Босну, о италијанском окупационом систему, о омладинском покрету, о НОП-у у окупираним градовима, о Санцаку у НОБ-у, о Југословенима у концентрационим логорима. Осим завршетка студија о наведеним проблемима, биће потребно даље обрађивање неких од наведених питања, као нпр. окупациони систем, па ће се осим италијанског обрадити и њемачки окупациони систем.

Биће потребно даље обрађивати живот у концентрационим логорима, а посебно у највећем логору у Црној Гори — у логору Бар.

Осим тога, да би се комплетирао досадашња изучавања, с обзиром на њихов значај потребно је свестраније обрадити неке проблеме, на којима је и до сада рађено. Ријеч је о таквим крупним проблемима и догађајима као што су тринаестојулски устанак и повлачење партизанских снага из Црне Горе 1942. године. Водећи рачуна о нашим кадровским и другим могућностима, треба приступити обради и неких до сада мало или нимало обрађиваних проблема из НОБ Црне Горе. Такви су: дјеловање вјерских заједница, италијански антифашисти у НОБ-у Црне Горе, црногорско на-

ционално питање у НОБ-у, просвјета и култура у НОБ-у, црногорски кадрови у другим крајевима Југославије.

Изложена проблематика биће обрађена у сљедећим конкретним темама:

1) Тринаестојулски устанак у Црној Гори (новопредложена тема — нема аутора);

2) Црна Гора у првој години НОР-а (аутор др Ђуро Вујовић — тема започета у претходном периоду);

3) НОП у Црној Гори од средине 1942. до капитулације Италије (аутор др Ђуро Вујовић — задатак из претходног периода);

4) Однос КПЈ према припадницима грађанских партија 1941—1945 г. (Народноослободилачки фронт Црне Горе, аутор др Радоје Пајовић — задатак из претходног плана);

3) Италијански окупациони систем у Црној Гори (аутор др Радоје Пајовић — рад започет у претходном периоду);

6) Њемачки окупациони систем у Црној Гори (аутор др Радоје Пајовић — нови задатак);

7) Црногорска народна омладина 1943—1945. (аутор Славко Станишић — тема из претходног периода);

8) Црна Гора од капитулације Италије до ослобођења (аутор Славко Станишић — нови задатак);

9) Санцак у НОР-у 1941—1945. (аутор мр Данило Јауковић — задатак из претходног плана);

10) НОП у окупираним градовима (аутор мр Мило Стругар — задатак започет у претходном периоду);

11) Југословени у концентрационим логорима у Пољској (аутор мр Томислав Жугић — рад започет у претходном периоду);

12) Концентрациони логор у Бару (аутор Гојко Вукмановић — нови задатак);

13) Дјеловање вјерских заједница у Црној Гори за вријеме рата и револуције (нови задатак — нема аутора);

14) Италијански антифашисти у редовима НОБ и ПОЈ у Црној Гори 1941—1945 (аутор Јован Вујошевић — нови задатак);

15) Црногорско национално питање у НОБ-и (нема аутора — нови задатак);

16) Црногорски кадрови у устанцима народа Југославије (аутор Милија Станишић — нови задатак);

17) Култура и просвјета у НОР-у Црне Горе 1941—1945. (аутор др Зоран Лакић — нови задатак);

18) Повлачење партизанских снага из Црне Горе 1942. године (нема аутора — нови задатак; ова тема ће бити дјелимично обухваћена претходном, али док ће у претходној бити акценат на војним операцијама — овдје ће бити више говора о политичким приликама у Црној Гори).

У вези с издавањем грађе биће остварена сарадња са Друштвом за науку и умјетност у оквиру његовог пројекта о издавању извора за историју Црне Горе.

Посмјератни период

Послијератни период обнове и социјалистичке изградње до сада у Институту није изучаван. За рад на тој проблематици био је ангажован у Институту покојни П. Милошевић, који је већ био добио радни задатак из овог периода, па сада треба наћи новог сарадника, као и спољне сараднике.

1) Црна Гора у периоду обнове (умјесто покојног П. Милошевића — наћи новог аутора);

2) Народна власт у обнови Црне Горе 1945—1946. (аутор др Зоран Лакић — нови задатак).

ИЗДАВАЊЕ ГРАЂЕ

Наставиће се са издавањем едиције Извора за историју радничког покрета и револуције у Црној Гори 1918—1945. (Ј. Војовић).

Поводом тридесетогодишњице Оснивачког конгреса Комунистичке партије Црне Горе припремиће се објављивање конгресних материјала (С. Станишић).

КАДРОВИ

На наведеним научним задацима радиће 10 научних радника Института и више спољних сарадника. За неке планиране теме

још није предвиђен аутор, па је потребно за сваку од њих ангажовати одговарајућег аутора. Осим тога, у Институту треба ангажовати, уколико се обезбиједи средства, неколико млађих научних радника, и то: за турски период, за историју Албаније и односе са овом земљом и за посљератни период.

НАУЧНИ СКУПОВИ

Поред активног учествовања на научним скуповима које планира Друштво за науку и умјетност (О црногорским племенима; КПЈ и национално питање; Стогодишњица независности Црне Горе). Историјски институт планира да 1979. године организује научни скуп посвећен шездесетој годишњици оснивања КПЈ. Институт ће на пригодан начин обиљежити и педесетогодишњицу излажења „Записа“ (свечани број; по могућности дати преглед рада на историји Црне Горе и библиографију „Историјских записа“ за посљедњих десет година).

ИЗДАВАЧКА ДЈЕЛАТНОСТ

Редовно ће се издавати 4 броја годишњег часописа „Историјски записи“.

Објавиће се сви завршени радови и они који у току наредног петогодишњег периода буду завршени. Од завршених рукописа два су у штампи: Ловћенски НОП одред и његово подручје у НОБ-у (Ђ. Вујовић); Напредни омладински покрет у Црној Гори 1918—1941. (Ј. Р. Војовић), а сљедећи ће ускоро бити предати издавачу: Четнички и сепаратистички покрет у Црној Гори (1941—1945). (Р. Пајовић); Односи Црне Горе и Србије 1903—1918 (Н. Ракочевић); Просвјетни и културни рад у Црној Гори 1918—1941 (Ђ. Пејовић); Политички односи Црне Горе са Србијом 1860—1878 (Р. Јовановић); Берлински конгрес и Црна Гора (Н. Ражнаговић); Удар 1935 (Ј. Р. Војовић); Комунистичка партија у Црној Гори 1941. године (П. Милошевић) и Комунистичка партија у Црној Гори 1919—1929. (Ј. Р. Војовић); Народна власт у Црној Гори 1941—1945 (З. Лакић).